

суспільство, і відкрив нову главу в історичному мисленні — соціальну історію, соціологію. Без Конта була б неможливою французька школа «Анналів», інші напрями сучасної історичної думки. Ідеї Конта підхопили Спенсер, Бокль, Дюртейм і особливо М. Вебер, який став фундатором неопозитивізму. На відміну від Маркса, який аналізував капіталізм в економічному контексті, Вебер — і насамперед у «Протестанській етиці» — досліджував це явище у світлі особливостей людської свідомості. Неопозитивізм разом з екзистенціалізмом створили дві головні гілки філософії ХХ ст., яка вивчає людину і людське суспільство на макро- і мікро- рівні. Пріоритет свідомості як синтезу історичного досвіду та імперативу історичної дії — це одна з генеральних ідей світової історичної думки. «Свідомість є причиною, а не наслідком і може розвиватися автономно від матеріального світу, — стверджує провідний американський політолог Р. Фукіяма, — через те реальний підтекст, що знаходиться в основі нагромадження поточних подій, являє собою історію ідеології» (Фукіяма Р. Конец історії? — США. — 1990. — № 5. — С. 42). Такий шлях історичної думки за останні півтора сторіччя. Соціальна історія вийшла в авангард світової історичної науки. Отже, подолати відставання, що тут склалося, — актуальне завдання українських істориків.

У книзі М. Верта при висвітленні радянського періоду достатньо широко використано документальні матеріали КПРС. І це цілком слушно. Сталінська і постсталінська імперія, як відомо, була партією-державою, тому для того, щоб проаналізувати її історію, потрібна «рентгеноскопія» партійних документів. Здається, що в наших наукових розробках через своєрідний синдром тотального заперечення КПРС ми недостатньо приділяємо уваги цьому важливому джерелу.

І останнє. Ця капітальна (понад 30 друкованих аркушів) і добре виконана монографія належить одному досліднику. Це суперечить нашій старій практиці — з ідеологічних міркувань надавати перевагу колективним працям. Рецензована книга — зайвий доказ надзвичайної важливості міждержавного культурного обміну, який здатний збагатити вітчизняну науку.

В. Л. ХАРИТОНОВ (Харків)

О. Оглоблин

**СТУДІЇ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.
СТАТТІ І ДЖЕРЕЛЬНІ МАТЕРІАЛИ.**

За ред. Л. Виняра: — Нью-Йорк; Київ; Торонто: УІТ;
Історична секція УВАН у США, 1995. — XLVII, 419 с.

В українській історичній науці постать Олександра Петровича Оглоблина (1899 — 1992 рр.) займає виняткове місце. Його наукова спадщина складається з понад 1 тис. праць (як друкованих, так і неопублікованих), зокрема з української історіографії, економічної історії XVI — XIX ст., соціально-політичної історії України-Гетьманщини, історії української церкви і культури. Його перу належить ряд історико-генеалогічних та історико-біографічних досліджень, джерелознавчих розвідок й статей із спеціальних історичних дисциплін, що охоплюють майже всі періоди національної історії. Безсумнівно, що навіть звичайний перелік цих формальних ознак (кількість праць, проблемно-тематичний спектр, хронологічні межі) творчої спадщини проф. О. Оглоблина дає підстави для її пильного вивчення та опрацювання. Проте на особливу увагу заслуговують кілька груп проблем

з української історії, що безпосередньо пов'язані зі студіями та науковою діяльністю видатного вченого: 1) формування й еволюція історичних поглядів Оглоблина-дослідника, які становлять надзвичайний інтерес з точки зору вивчення «інтелектуальної історії» (історії ідей) національної науки протягом більш ніж 70-річного періоду; 2) методологія історичних досліджень та «творча лабораторія» Оглоблина-історика; 3) концептуальне осмислення історичного процесу та проблема опрацювання новітньої «схеми» (концепції) української історії. Отже, дослідження наукового доробку, видання неопублікованих та перевидання маловідомих праць О. Оглоблина дають можливість не тільки ознайомити широке коло науковців з історіографічною спадщиною і здобутками української еміграційної (20 — 40-і роки XX ст.) та вільної історичної науки (50 — 80-ті роки XX ст.), а й порушити ряд проблем національної історії.

Збірник «Студії з історії України» підготовлений до друку двома осередками української науки у діаспорі: Українським історичним товариством (УІТ) та Історичною секцією УВАН, за редакцією проф. Л. Винара. До «Студій» увійшли понад 20 монографічних досліджень і розвідок, епістолярні матеріали. В книзі також вміщено передмову редактора, дві статті Л. Винара «Наукова творчість проф. д-ра Олександра Петровича Оглоблина» (С. XIX — XLVII) і «Олександр Петрович Оглоблін, 1899 — 1992. Короткий біографічний нарис» (С. 325 — 379), вибрану бібліографію, перелік неопублікованих праць ученого, добірку світлин та іменний покажчик.

Статті і матеріали збірника розміщені за тематичним принципом й структурно оформлені у восьми розділах: 1. Автобіографія; 2. Україна в XIX і XX століттях; 3. Українська Козацько-Гетьманська Держава; 4. Українська історіографія і історики; 5. Українське Історичне Товариство; 6. Архівні матеріали; 7. Оглоблінознавство; 8. Вибрана бібліографія. В збірнику вміщено статті та матеріали, надруковані головним чином в «Українському історичному» та різних виданнях УВАН протягом 1963 — 1993 рр. З них чи не найбільший інтерес викликає наукова автобіографія О. Оглоблина «Мій творчий шлях українського історика» (С. 3 — 39), передрукована з недоступного для більшості дослідників «Збірника на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина» (Нью-Йорк, 1977. — С. 20 — 56). В ній історик не тільки розповідає про свою наукову творчість та життєвий шлях, а й викладає погляди на історичний процес, співвідношення його чинників та різних галузей науки в дослідницькій праці. Особливе місце в історичному процесі Олександр Петрович відводить генераціям людей, в широкому розумінні «людини історичної» ("homo historicus"). Узагальнену інтерпретацію провідної ідеї наукової творчості Оглоблина, що спирається на традицію «грунтового документалізму», подає в своїй студії проф. Л. Винар, який вкладає її в триаду — «земля — рід — людина» (С. XLIV). Практичне застосування ідеї «тягlosti генерації» (генеалогічної ідеї) знаходимо в багатьох працях вченого, зокрема в англомовному історіографічному огляді «Ukrainian Historiography 1917 — 1956», в якому він виділив кілька генерацій істориків-емігрантів у 20 — 50-і роки XX ст. (The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S. — New York, 1957. — Vol. V — VI. — N 4(18) — 1, 2(19 — 20). P. 395 — 436). У зв'язку з цим актуальною проблемою вивчення наукового доробку Оглоблина залишається порівняльне зіставлення його думок про «генеалогічну методу» із сучасною історичною методологією. Відносно невеликий матеріал автобіографії іноді висвітлює й дещо незвичайні риси Оглоблина-дослідника, відомого своїм скепсисом щодо філософії історії та соціологічних студій, в яких він вбачав джерело надмірного суб'єктивізму. Зокрема, вельми цікавим виявляється ставлення вченого до методології історичних досліджень, генезис і розвиток якої й досі пов'язується рядом науковців з процесом взаємодії історії з означеними дисциплінами. «Методологічні проблеми історії, — відзначає проф. Оглоблін, — повинні бути в центрі уваги історика. Це особливо важливо тепер, коли історична наука переживає певну кризу: втрачається

правдиве розуміння історії, історична наука губить своє власне обличчя, а історик з дослідника і творця перетворюється на «виконавця» тої чи тої історичної теми (як говорять в УРСР), на свого роду ремісника, а в совєтських умовах майже на робота. Нині історія зливається не тільки з політичними дисциплінами (які, проте, не зливаються з історією!), з юридичними науками, з економікою (чи статистикою), з соціологією й філософією, що з ними усіма історія більш-менш споріднена, а навіть подекуди з технологією та хемією» (С. 35). Не менш цікавою видається й оцінка Оглоблиним, особливо у порівнянні з поглядами Б. Крупницького, М. Чубатого та інших дослідників, наукового доробку генерації істориків 20 — 30-х років у розробці «нової наукової схеми» української історії. «Наша праця, — пише історик, — була гвалтовно обірвана, а праця тих, хто нас заступив там, на Батьківщині, цілковито загнана тепер у глухий кут провінціалізму, задвірки російської історіографії... Але, поза всяким сумнівом, українська історіографія 1920-их — початку 30-их років, разом з українськими істориками поза межами тогочасної УРСР, зібрала великий матеріал для цієї будови і розробила досить детальний проект П. Готовий був, уже фундамент і де-не-де почато виводити мури» (С. 36).

В проблемному плані найбільш споріднена з «автобіографічними роздумами» інша праця Оглоблина — «Проблема схеми історії України 19 — 20 століття» (С. 43 — 54), яка вміщена у другій тематичній частині «Студій». В цій розвідці Оглоблин подає перелік «основних проблем», розробка яких необхідна для «накреслення схеми історії України»: 1) процес формування українського територіального масиву; 2) економічна проблема — процес консолідації українських земель в «єдиний національно-господарський організм»; 3) політична проблема а) державно-правничий і політичний стан і статус України в складі Російської імперії; б) імперська політика щодо України; в) реакція політичних кіл України на цю політику; г) формування — ідеологічне та організаційне — української політики в 19 — 20 ст.; 4) проблема української провідної верстви; 5) проблема соціальної структури України; 6) проблема культурного процесу України; 7) процес формування модерної української нації. Принагідно відзначимо, що «основні проблеми» визначені Оглоблиним шляхом емпіричних узагальнень опрацьованого матеріалу в різних галузях національної історичної науки. Вони ж спираються на широку аналітичну структуру власних досліджень історика, на відміну від студій історіософського спрямування чи праць, побудованих на засадах синтетичної типології та теоретичних узагальнень, що так характерні, наприклад, для збірок Бориса Крупницького «Основні проблеми історії України» (Мюнхен, 1955), «Історіознавчі проблеми історії України» (Мюнхен, 1959).

Друга частина збірника містить також розвідку О. Оглоблина «Михайло Грушевський і українське національне відродження» (С. 55 — 63), в якій історик пропонує власну версію комплексної оцінки цього видатного вченого й політичного діяча. Слід зазначити, що названа стаття надрукована в 1964 р. в «Українському Історичному» (№ 2 — 3) і також належить до тих праць, що практично недоступні науковцям в Україні. Завершують цю частину ще дві розвідки дослідника — «Проблема українських зв'язків Шевченка» (С. 64 — 79) та «Предки Миколи Гоголя» (С. 80 — 113). Перша — присвячена найближчому оточенню великого Кобзаря, друга — родоводу визначного письменника. Характерною рисою цих праць є широка, багаторівнева реконструкція соціокультурного середовища життя та діяльності історичних особистостей (родинного походження, сімейних зв'язків, самосвідомості представників різних верств та прошарків населення, мотивації їх соціальної поведінки, культурних та інтелектуальних традицій певної епохи, регіональних особливостей), яка найбільш повно виявилася в серії історико-біографічних та історико-генеалогічних студій Оглоблина, зібраних в «Людах Старої України» (Мюнхен, 1959). Такий методологічний підхід історика, безперечно, зацікавить дослідника його наукової спадщини (особливо в галузі біографістики та історичної генеалогії), оскільки саме він

1) значно розширює предметну галузь і загальну ієрархію проблем дослідження; 2) дає змогу успішно перейти від наративної розповіді до проблемного викладу; 3) чітко окреслює структуру роботи та принципи її побудови. Прикладом блискучого використання цього «методологічного інструментарію» є спростування Оглоблиним відомого «історіографічного стереотипу» про «антипанське оточення» Т. Шевченка та відтворення його зв'язків з представниками української «провідної верстви» у вищезгаданій статті.

Щодо розвідок Оглоблина, поданих у третій тематичній частині: «Проблема державної влади на Україні за Хмельниччини і Переяславська угода 1654 року» (С. 117 — 130), «Гетьман Іван Мазепа і Москва» (С. 131 — 161), «Два портрети діячів Мазепинської доби» (С. 162 — 178), «Берлінська місія Капніста 1791 року» (С. 179 — 197), то вони досить добре відомі дослідникам в Україні з огляду на численні посилання в багатьох наукових студіях. Четверта, «історіографічна частина», містить статті про відомих українських істориків В. Антоновича, М. Василенка, Д. Багалія, В. Модзалевського, С. Підгайного, А. Синявського, Л. Соневицького та спеціальний огляд «Українська церковна історіографія». Серед цих розвідок слід виділити статтю Оглоблина «Володимир Антонович та його історична школа» (С. 201 — 218), в якій автор не тільки розглядає внесок «київської школи» в національну історіографію, а й подає власну схему «Генеалогії новітньої української історіографії» (С. 210). Її цікаво порівняти з подібною таблицьосхемою Н. Полонської-Василенко, в якій використано більш формальні критерії добору істориків.

Наступна тематична частина складається виключно із статей, присвячених розвитку повоєнної української історіографії у діаспорі: «Завдання української історіографії на еміграції» (С. 287 — 290), «3 перспективи 15 років» (С. 290 — 291), «Слово про Любомира Винара» (С. 292 — 293), «Десятиліття «Українського Історика», 1963 — 1973» (С. 294 — 295), збірки документальних та ілюстративних матеріалів з історії УІТ, науково-організаційної діяльності проф. Оглоблина, ювілейних привітань тощо. Цікаві відомості про взаємовідносини українських істориків та організацію наукової праці за доби фашистської окупації знаходимо в шостому розділі «Студій». В ньому подано епістолярні матеріали «3 листів Д. І. Дорошенка до О. П. Оглоблина» (С. 303 — 307) та «Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1941 — 1943 років» (С. 308 — 321).

Передостання, сьома частина видання, крім вищезазначеного біографічного нарису проф. Л. Винара, містить збірку з 15 фотографій О. Оглоблина та його рідних у різні періоди життя (С. 383 — 391). В заключній частині збірника подано «Вибрану бібліографію праць про Олександра Оглоблина» (С. 396 — 398, 53 позиції) та «Праці Олександра Оглоблина, що залишаються в рукопису» (С. 398 — 401, 59 позицій). З неопублікованих праць О. П. Оглоблина в «Студіях» надруковано тільки офіційний документ президії УІТ «Десятиліття «Українського Історика», 1963 — 1973». Сподіваємося, що решта цих матеріалів побачить світ у наступних томах зібрання творів проф. Оглоблина, які готуються до друку УІТ та історичною секцією УВАН.

Науковий апарат збірника в цілому укладено на належному рівні, хоча в тексті і редакційних примітках зустрічаються окремі огріхи. Наприклад, у змісті (С. XV) подається невірна назва статті «Гетьман Іван Мазепа і Росія» (вірно — «... і Москва»), в джерелах переддруку (С. 404) — «Микола Василенко й Вадим Щербаківський» (вірно — «... й Вадим Модзалевський»). Відзначимо, що матеріали «Студій» подані різними шрифтами, очевидно, як це було у першоджерелах. Слід також вказати, що подекуди підрядкові посилання суперечать редакційним приміткам. Так, у посиланні (С. 201) наводиться інформація про те, що розвідка «Володимир Антонович та його історична школа» публікується вперше, а в примітках редактора вказано джерело переддруку (С. 403 — 404). Однак зазначені недоліки ні в якому разі не перекреслюють великого позитивного значення цього видання. Зва-

жаючи як на значну наукову цінність вміщених розвідок та матеріалів, так і на недоступність останніх для більшості вітчизняних дослідників, появу «Студій» слід віднести до визначних подій українського наукового життя.

О. В. ЯСЬ (Київ)

Г. Д. Казьмирчук

ДЕКАБРИСТОВЕДЕНИЕ: ИТОГИ И ПРОБЛЕМЫ. 1917 — 1993 гг.

Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка, 1993. — 114 с.

Вивчення руху декабристів триває понад півтора століття. Проте найяскравіший з історіографічної точки зору етап декабристознавства розпочався після 1917 р. Саме аналізу досліджень про «споборників святої волі», опублікованих у 1917 — 1993 рр., присвячена монографія доцента кафедри історії народів Росії Київського університету імені Тараса Шевченка Г. Д. Казьмирчука. Автор намагається збудити інтерес у істориків до розробки проблем декабризму, адже останнім часом, на жаль, зменшилася кількість студій з цієї тематики. До речі, у вступі до своєї праці та у висновках Г. Д. Казьмирчук спробував проаналізувати причини такого явища і дійшов висновку, що деідеологізація декабристознавства, розширення джерельної та історіографічної бази є запорукою подолання подібного стану і виправлення помилок і перекручень, що їх часто-густо знаходимо в літературі про «провісників свободи».

Цінність рецензованої монографії полягає в тому, що автор намагається комплексно розглянути новітні історіографічні дослідження про рух декабристів. Він звертає увагу на необхідність ретельного вивчення творчого доробку провідних фахівців у цій галузі історичної науки, а також діяльності різних шкіл і напрямів. Обґрунтовується також доцільність нової періодизації в аналізові декабристознавчих студій, яка, відзначимо, вже дістала схвальні відгуки в науковій громадськості. Відповідно до цього Г. Д. Казьмирчук і побудував свою працю.

Висвітлюючи ступінь розробки теми у 1917 — першій половині 1930-х рр., автор розкриває зв'язок між розвитком декабристознавства та суспільно-політичною ситуацією в країні у зазначений період. При цьому справедливо вказується на наявність багатьох дискусійних положень в літературі тих років. Автор дійшов вірного, на наш погляд, висновку про те, що у 1917 — 1935 рр. збагатилося документальне підґрунтя в дослідженні діяльності «апостолів правди», і це сприяло поглибленню уявлення про декабризм. Заслугує на увагу прагнення Г. Д. Казьмирчука напередженню проаналізувати наукову спадщину школи українських істориків 1920-х років, чиї численні розвідки довгий час невинновдано замовчувалися як такі, що нібито пропагували націоналізм.

Розглядаючи декабристознавчі студії другої половини 1930-х — першої половини 1950-х рр., автор на конкретних прикладах доводить, що дослідники цього періоду досягли неабияких успіхів у вивченні програми таємних товариств дворянських революціонерів і довели внутрішню тактичну єдність руху декабристів. Г. Д. Казьмирчук віддає належне працям М. В. Нечкіної і закликає молодих істориків до об'єктивного аналізу творчого доробку цього, без сумніву, дуже талановитого вченого. Не можна не погодитися із зауваженням автора про те, що саме з другої половини 1930-х рр. намітилася тенденція до одностайності в оцінці подій декабристської епохи, що негативно позначилося на стані розробки теми.